

**TUDOMÁNY ÉS MŰVÉSZET KÖLCÖNTHATÁSA
A FRANCIA PSZICHOANALÍZISBEN
*Metaforikus elméletek*¹**

Erdélyi Ildikó

A francia racionalizmus hagyományai

Freud pszichoanalízise csak az 1920-as évek derekán jutott el Franciaországba, mert a hazai hagyományokon alapuló francia eszmerendszerhez az új szellemi irányzatok nehezen voltak illeszthetők. A francia karteziánizmus olyan gondolkodási hagyományokat, olyan közös szellemi múltat hordozott, amelynek képviselői a kívülről jövő és a ráción túlmutató irányzatokkal szemben jelentős ellenállást tanúsítottak. Jean-Paul Sartre szavai világosan kifejezik elutasításának fő okát a pszichoanalízissel szemben: „Azért utasítottam el Freudot, mert francia voltam, ... elmondhatom, hogy képtelen voltam megérteni őt, mert olyan francia voltam, akit átítatott a racionalizmus, akit a kartezianus hagyományok tápláltak, akit mélyen sokkolt a tudattalan gondolata” (Jaccard, in: Scheidhauer, 1985,14.).

A pszichológia fejlődése Jean-Martin Charcot munkássága nyomában kezdődött el, amikor Claude Bernard átöröklés tanának uralma hanyatlani kezdett. A filozófiáról ebben az időben választották le a pszichológiát, és a Fiziológiai Pszichológia Társaságának megalapításával (1889) önálló tudománnyá minősítették. Ezekben az években jelent meg az *Année Psychologique* című folyóirat is (1895), amelynek megalapítója Alfred Binet volt. A társadalomtudományokban Hippolyte Taine szellemi örökösei, a pszichiátriában pedig Charcot tanítványai juthattak csupán tudományosan elismert pozíciókhoz. Mind ebből következik, hogy a pszichoanalízis csakis francia szellemi közvetítéssel érhetett el a francia közönséghez. Az első közvetítő, aki a későbbiek folyamán is kitartott

¹ A tanulmány a metaforikus elméletképzésre vonatkozó részletei és az esetelemzés több ponton követik „A francia pszichoanalízis poétikus arca” című cikk (Erdélyi, 2008) szövegét

Freud tanai mellett, Angelo Hesnard volt, aki pszichiáter- társszerzője annak a könyvnek, amely elsőként interpretálta Freud műveit Franciaországban (Régis, E., Hesnard, A.: A neurózisok és a pszichózisok pszichoanalízise, 1914). A pszichoanalízis szellemi közvetítői a francia pszichiátria- és pszichológia felől – Hesnard-t leszámítva –, paradox módon éppen azok voltak, akik leginkább támadták Freudot, így első sorban Pierre Janet. Módszerét „pszicho-analízisnek” nevezte, és legfőbb törekvése arra irányult, hogy bebizonyítsa, a pszichoanalízis feltalálója ő maga volt. A francia olvasóközönség először Janet fogalmaival² ismerkedett meg, amelyek kezdetben elnevezésük miatt összemosódtak Freud pszichoanalízisének fogalomrendszerével.

A freudi pszichoanalízis leghatékonyabb közvetítőjének azonban mégsem a tudomány, hanem sokkal inkább a szürrealista költészet tekinthető. A szürrealizmus ugyanis francia születésű művészeti mozgalom volt, és orvos-költő képviselői, miközben költészetbe öltöztették az orvosi tanokat, a francia kultúrába ágyazták be a pszichoanalízist.

Tanulmányomban a francia pszichoanalízis kialakulásának azokat a fordulópontjait kívánom bemutatni, amelyek láthatóvá teszik először a pszichoanalízis és a költészet, majd Jacques Lacan és a „freudi mű”, valamint Lacan és a modern nyelvészet találkozását. A tudomány és művészet kölcsönhatásain keresztül szándékozom megragadni a metaforikus elméletképzés kialakulásának és hagyománnyá válásának egyes mozzanatait, és követni a hagyomány továbbélését Françoise Dolto, Didier Anzieu és André Green egy-egy pszichoanalitikus elmélete tükrében. A metaforikus gondolkodásmód alkalmazását egy saját analitikus eset részleteinek elemzésével illusztrálom.

A szürrealizmus mint a tudattalan kalandja

Az első nagy fordulatot a francia pszichoanalízis a szürrealista mozgalomnak köszönhette. A kezdetet az 1919-ből származó *Champs magnétiques* (Mágneses mezők) című alkotás jelezte, amelynek szövegét André Breton és Philippe Soupault közösen írták. A szerzők az automatikus írásmódot³ alkalmazva írták meg szövegüket és a

² Pszichológiai automatizmus, tudatalatti, elfojtás. Művei: *Pszichológiai automatizmus* (1889), *A hisztériák mentális állapota* (1893).

³ Az automatikus írásmódot felfedezését Janet-nak tulajdonították, holott az William James találmánya volt.

Littérature című folyóiratban publikálták 1920-ban (Breton, Soupault, 1920). A szürrealista írók közé ebben az időben olyan neves írók tartoztak, mint Louis Aragon, André Breton, René Crevel, Robert Desnos, Paul Eluard és Philippe Soupault. A szürrealizmus kiáltványa 1924-ben született meg Breton tollából, aki szövegében több ízben is hivatkozott Freudra. „A fényt Freud felfedezéseinek köszönhetjük”, írja, majd Freud álomértelmezését tárgyalva megjegyzi, hogy ő maga az álomrejtelmeken keresztül indul a nagy Rejtelem meghódítására, amelynek „sugalmi” ébrenléti állapotban többek között a nyelvbotlásban jelentkeznek. Az automatikus írásmód ötletét szintén Freudtól eredezteti, minthogy arra Freud vizsgálati eljárásának gyakorlása közben talált rá, amikor a háború alatt betegei „monologizálásait” hallgatva rájött, hogy a monológok a betegek „kimondott gondolatait” tartalmazzák. Úgy véli, az automatikus írásmód alkalmazásával juthat el a költő a „kimondott gondolathoz”, és a képzettársítással érhet el a lélek mélyén rejtező anyaghoz (Breton, 1924, in: Bajomi Lázár, 1968, 149-178). A szürrealista költők az automatikus írásmód felhasználásával kívántak a nagy Rejtelemhez, azaz a tudattalan dimenziójához eljutni, és beemelni azt alkotásaikba.

Művészet és orvoslás szövetsége

Jóllehet Charcot a hisztériát organikus eredetűnek vélte, sejtette a lelki komponensek-, sőt a szexualitás szerepét is a hisztériában (lásd Csabai, 2007, 58; Csabai–Erős, 1997). A Charcot-tanítvány Joseph Babinski, aki az organikus eredettel szembeállította a betegség pszichikus tényezőit, Breton pszichiáter-mestere volt. Abban azonban, hogy a 20-as években a szépirodalom hőstét a hisztériás nőben találja meg, s hogy a hisztéria mintegy a nőiség „essenciája” (lásd Borgos, 2007, 42) legyen a művészek számára, Freud hisztériáról szóló esettanulmányai is szerepet játszhattak. Freud hisztéria-tanulmányai ugyanis hisztériában szenvedő nők eseteit tárgyalták.⁴

André Breton, a szürrealista mozgalom vezéregyéniségeként, egyesíteni tudta a művészetet és az orvoslás tudományát, mert pszichiáter és költő is volt egy személyben. Breton színre lépésével a szürrealista

⁴ A témáról lásd J. Mitchell, *Psychoanalysis and feminism*. Harmondsworth, 1974, idézi: Csabai, i.m., 177.